

УДК 34(091)

ЛІКВІДАЦІЯ ЧОРНОМОРСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА ТА СПРОТИВ КОЗАЦТВА ПЛАНАМ ПЕРЕСЕЛЕННЯ НА ЗАКУБАННЯ (1860-1861 рр.)

ДМИТРО БІЛИЙ,*доктор історичних наук, доцент, професор кафедри українознавства
Донецького юридичного інституту*

У статті розглядаються причини та обставини ліквідації Чорноморського козацького війська в 1860 році, спротив чорноморських (українських) козаків планам переселення їх на нові землі Лівобережної Кубані (Закубання). Розкриваються настрої козацької старшини та простого козацтва, їхні уявлення про свою національну та регіональну ідентичність, методи організації спротиву та наслідки заворушень у Чорномор'ї в 1861 році.

Ключові слова: Чорномор'я, Кубань, козацтво, переселення, козацьке військо, спротив.

Постановка проблеми та аналіз основних підходів та досліджень, присвячених її вирішенню. В українській історіографії створилося досить хибне уявлення про історію України в XIX столітті як "топос мовчання" - ситуацію, коли українці не показали себе здатними до організованого масового спротиву, а українська еліта виявляла, за незначними винятками, повну й беззастережну лояльність імперському режимові, зраджуючи інтереси власного народу. Згідно із цими уявленнями, українці після двох століть запеклої боротьби, війн і повстань перетворились на аморфну етнографічну масу, не здатну захистити свої інтереси. Такий помилковий дискурс українського народу XIX ст. можна пояснити декількома принциповими помилками. По-перше, організований спротив може чинити тільки добре структурована й організована спільнота, пов'язана спільними інтересами зі своєю верхівкою, по-друге, українські історики постійно оминають своєю увагою унікальний досвід українського населення Кубані, об'єднаного в чорноморське/кубанське козацтво - прямого спадкоємця Війська Запорозького та його традицій самоврядування та різних форм боротьби за свою самобутність та інтереси. Таким чином, поза увагою дослідників залишаються цілі пласти української історії, які можуть принципово змінити наше уявлення про "стратегії виживання" українського народу в XIX ст. Дослідження цього аспекту вітчизняної історії може спростувати тезу про відсутність стійкої національної ідентичності в значній частині українців у той період.

Метою нашої статті є аналіз причин та наслідків ліквідації Чорноморського козацтва, а також форми організації спротиву політиці імперських урядовців, які проявилися в заворушеннях чорноморського козацтва, а приводом до них стала спроба можновладців переселити чорноморців у 1861 році на нові, необжиті землі Лівобережної Кубані. Необхідно також висвітлити ті ідеологічні підстави, на які спиралися українці Чорномор'ї, що надасть нам мож-

ливість мати уявлення про типи й форми ідентичності чорноморського козацтва.

Виклад основного матеріалу. 8 лютого 1860 р. вийшов імператорський наказ про перейменування правого крила Кавказької лінії на Кубанську область, а лівого - на Терську [1]. Ця зміна в адміністративно-територіальному устрої на Північному Кавказі фактично нівелювала Чорномор'ю як автономну адміністративну одиницю. Але вже 13 жовтня 1860 р. був затверджений наказ за підписом головнокомандувача Кавказької армії генерал-фельдмаршала О. І. Барятинського з проектом об'єднання Чорноморського та Кавказького лінійного козацьких військ. З метою "більшої єдності управління" Чорноморське військо "за славні звитяги на берегах ріки Кубані" віднині йменувалось Кубанським та до нього приєднувались шість бригад Кавказького лінійного війська, а решта чотири реорганізовувались у Терське козацьке військо. Ініціатива перейменування Чорноморського війська на Кубанське належала воєнному міністру Д. О. Мілютіну, який, вочевидь, був високопосадовим покровителем О. Барятинського та відзначався "особливою зверхністю до "залишків демократичної "Січі Запорозької" [2].

Головне управління військом залишалось у Катеринодарі, а звання наказного отамана Кубанського козацького війська надавалось начальнику Кубанської області та командувачу військ, які знаходились у цій області. Утім, ще в 1858 р. виник план переведення адміністративного та військового центру з Катеринодара. Згідно із цим планом передбачалось будівництво нового міста в районі злиття р. Кубані та р. Лаби, але згодом план був відкладений [3]. Безпосередньо управління військом входило до компетенції начальника штабу Кубанського війська з правами наказного отамана. Відтепер головне військове та цивільне управління підпорядковувалось начальнику області, наділеному правами наказного отамана у випадку відсутності останнього. Таким чином, пріоритет в адміністрації надавався цивільній владі в особі начальника області [4].

№ 5 (119) вересень-жовтень 2012 р.

Формальним приводом для утворення Кубанської області стали твердження імперської адміністрації про необхідність удосконалення системи управління, концентрація зусиль після ліквідації імамату Шаміля в 1859 р. на підкорення адигів Закубання. Але справжньою причиною таких кардинальних перетворень, цілком вірогідно, виступало прагнення ліквідувати окремий статус Чорномор'я та її становище напівнезалежної "кавказької України".

У загальному контексті імперської ієрархії лояльностей Чорномор'я та чорноморське козацтво посідало далеко не перші місця. Підозріле ставлення до чорноморців як спадкоємців Запорозької Січі, підсилене заворушеннями під час "Перського бунту" 1797 року, демократичні відносини між рядовими козаками та старшинами, наявність сильної та впливової еліти, інтеграція її окремих чільних представників в українофільський рух - усе це заважало перетворити Чорномор'я на легко керовану та безпечну складову загальної імперської системи. Пряма зневага та негативне ставлення до чорноморців постійно проступало в діях імперських урядовців на Кавказі.

Г. Філіпсон згадував: "Чорноморські козаки були у всіх начальників в загоні та утримувались в чорному тілі... Я тоді не знав малоруського елементу і лише пізніше оцінив їх із належною гідністю" [5].

Не менш важливим стимулом для ліквідації Чорномор'я стало посилення процесів русифікації в Російській імперії. Для імперської адміністрації було очевидно, що збереження її окремого статусу зробить абсолютно неможливими процеси денаціоналізації її українського населення. "Частково тон роздратування в документах про кубанських (чорноморських - Д. Б.) козаків можна пояснити хворобливою реакцією російських офіцерів на сам факт існування "українського війська" [6].

Сам О. Барятинський відверто писав у листі до військового міністра від 2 квітня 1861 р.: "Дві частини, з яких склалися теперішнє Кубанське козацьке військо, до цих часів дуже відрізняються між собою... Але замкнутість козацького стану має інший, більш важливий бік: він розвиває дух відокремленості в державі. У колишньому Чорноморському війську, яке складається з росіян і зберігає перекази Запорозької Січі, це відокремлення має вигляд національності та виявляється у нехті до іногородців, яких козаки недобррозичливо називають москалями (підкреслено нами - Д. Б.). Злиття колишнього Чорноморського війська з Кавказьким може завадити цій справі, особливо шкідливий у наш час; але необхідно, щоб злиття це було не тільки адміністративне, а проникло в самий побут козаків" [7]. Відверто негативне ставлення О. Барятинського до збереження української ідентичності чорноморців засвідчило стурбованість вищих кіл імперської адміністрації наявністю сильного українського анклаву на Північному Кавказі. Варто врахувати, що цей звіт був складений в умовах посилення русифікаційної політики імперського уряду, одним із завдань якої була денаціоналізація українців. Окрема увага, яка приділялася в цій політиці саме чорноморським козакам, пояснювалася острахом урядовців перед згуртованою, звиклою до воєнних дій, озброєною спільнотою, яка чітко усвідомлювала та зберігала свою етнічну ідентичність та виявляла всі ознаки опору спробам асиміляції російським загалом.

Перебуваючи в Дрездені, О. Барятинський писав у листі від 14 червня 1861 р. до Мілютина, що "чорноморські козаки видалися якимось страхіттям, яке може перевернути весь Кавказ до гори дригом". Далі в цьому ж листі О. Барятинський відверто назвав чорноморців "ворожим елементом" [8].

Завершення основних воєнних дій на Північно-Східному Кавказі в 1859 р. надало головнокомандувачу Кавказької армії О. Барятинському підстави вважати, що він тепер може сконцентрувати наявні регулярні військові частини проти горців Закубання і, відповідно, відпадала потреба в козацьких військах у їх наявному статусі. Водночас із утворенням Кубанського козацького війська планувалось пересунути козацькі війська далі на південні кордони Російської імперії. Кавказьке начальство склало велику доповідь на розгляд центрального уряду про ліквідацію козацьких військ, "які опинились у середині території Імперії", - Донського та Чорноморського й про утворення нових козацьких військ на турецьких та перських кордонах [9].

П. Короленко, який присвятив окрему працю обставинам створення проекту переселення козаків за Кубань, розповідав: "Покійний полковник Лазар Чорний, який служив у штабі командувача військами, розповідав мені, що в канцелярії штабу він сам бачив складений список, кому з кавказьких воїтів і скільки давати військової землі Кубанських козаків, коли вони будуть виселені за Кубань. Але доки козаки залишатимуться на своїй землі, то про захоплення їх землі і думати було нічого, вони її нікому не віддадуть, особливо чорноморці (підкреслено нами - Д. Б.). Це такі розбійники, - як називали їх у минулих віках, - що, мабуть, зі зброєю в руках будуть захищати свої статки. Козаки, та ще Кавказькі, дуже небезпечними вважались не лише для Кавказького начальства, але навіть і для цілої держави" [10]. В одному з листів до Г. Філіпсона, О. Барятинський писав навесні 1861 р.: "За п'ять-шість років, коли збільшиться цивільне населення на ділянках станиць, які зараз переселяються, уже не зустрінеться жодних ускладнень в остаточному звільненні цих земель від присутності козацького населення" [11].

Одним з ініціаторів цього проекту виступив командувач військ у Кубанській області граф М. І. Євдокимов, який з 12 вересня 1860 р. до 31 серпня 1861 р. фактично виконував обов'язки наказного отамана Кубанського козацького війська. За його пропозицією, починаючи з 1860 р., упродовж п'яти років у Закубання планувалось переселяти із Чорномор'я, Старої Лії та Донського війська в середньому по 12 станиць по 300 родин у кожній, або 3600 родин, а звільнені місця повинні були заселяти "державні селяни та колоністи з Росії та надійти із зайнятими козацькими землями до цивільного відомства" [12]. У квітні 1861 р. кавказька адміністрація оголосила наказ № 19 про початок переселення. Такий радикальний проект, який передбачав фактичну ліквідацію Донського, Чорноморського та Лійського військ викликав застереження в генерала Г. Філіпсона, який добре знав чорноморців і попередив у своєму листі від 29 січня 1861 р., що його реалізація може викликати "загальне незадоволення та хвилювання серед козацького стану..." [13]. Чорноморська старшина блискавично відреагувала на першу звістку про заплановане переселення. Лідерами чорно-

морської опозиції виступили старшини С. Шарап, Н. Кам'янський, брати Олексій та Іван Рашпилі, О. Бабченко, генерал О. Котляревський, І. Калері, Прага, Г. Магеровський та ін. На таємному зібранні в будинку братів Бурсаків, племінників колишнього отамана Афанасія Бурсака, старшини вирішили передати прохання про скасування проекту кавказької адміністрації [14].

Звістка про майбутнє переселення збурила всю Чорноморію, передовсім станиці Конелівську та Старощербинівську, 770 родин яких призначались для переселення в першу чергу. Три примірники текстів приговорів станичних сходів із протестами проти переселення були відправлені до генерала Кусакова, графа І. Євдокимова та князя Барятинського. Окремо текст приговорів був надісланий генералу С. Порохні, чорноморському козаку, який знаходився в Петербурзі як представник кавказьких козацьких військ при генеральному штабі. Варто додати, що й чорноморське земляцтво в Петербурзі, яке складалось у тому числі із гвардійців-чорноморців імператорського конвою, відіграло важливу роль у боротьбі українців Чорноморіє за свої права. Сам С. Порохня в розпал протистояння прибув до Катеринодара і, виступаючи перед козацькими старшинами, як згадував С. Шарап, "зарядившись чорноморським патріотизмом, страшно напружуючи м'язи обличчя, почав промову: "...та я їх... та їх... бісової душі москалів... я їх в одну жменю візьму!..." [15].

І кавказькому начальству, і його покровителям у столиці стало зрозуміло, що "після такого протесту Чорноморців... пропозиція про їх масове переселення за Кубань не відбудеться без насилля над козаками" (П. Короленко). Спроби І. Євдокимова та О. Барятинського, які не могли оперувати прямим підтвердженням своїх планів з боку вищої інстанції, піти на певні поступки, продовжували наражатись на масовий спротив та відмови чорноморців. Протистояння між обома конфліктуючими сторонами зростало. Чорноморських козаків, які завершили службу в діючих частинах, відпускали по домівках "на льоту", але відбирали в них зброю, що посилювало обурення в козацькому середовищі. О. Барятинський не відступав від свого проекту проведення переселення і 2 квітня, після ознайомлення зі станичними приговорами, надав І. Євдокимову вказівку не зупиняти призначене переселення за Кубань чорноморців і розпочати саме з Єйської округи, а потім перейти до Таманської [16].

27 квітня 1861 р. у Катеринодарі відбулася своєрідна козацька "чорна Рада" - до військової столиці прибули депутати від Єйського, Таманського, Катеринодарського відділів та декілька десятків козацьких старшин. На цій раді лідером чорноморців виявив себе військовий старшина Никифор Кам'янський. Пізніше Ф. Щербина надав таку оцінку Н. Кам'янському у зв'язку з бурхливими подіями, які охопили в 1861 р. Чорноморію: "Він також був щирим українцем, але цей, здавалось, вилитий зі сталі в запорозькому дусі козак був не рядовий діяч у війську і проявив особливу мужність та стійкість в тяжкий для війська час..." [17]. П. Кокунько так згадував про Н. Кам'янського: "Кам'янський був не тільки козаком за народженням, але душею й серцем відданим Козацтву, і не дивно, що полковник

П. П. Буряк, указуючи на його портрет, промовив: - Це наша Гарібальда!" [18].

Квінтесенцією реакції чорноморців на ліквідацію Чорноморського війська, злиття його з Лінійним військом та перспективи переселення за Кубань стала відозва осавула А. Головатого від першого травня 1861 р. до чорноморських старшин: "Приступаючи до думки о переселенні з моєї точки зору (можливо, помилкової) початок всьому є злиття нас з Кавказьким Лінійним козацьким військом... Злиття це рішуче похитнуло всю побудову нашого народу (підкреслено нами - Д. Б.)... Але тепер границі, означеної в законі: злиття нас з народом іншої мови, іншого звичаю, іншої вдачі, народу різних сект вірування... З народом, який немає нічого власного, з народом, який не має власного коріння... До війська були переселені різночасово наші єдиноплеменні з Чернігівської та Полтавської губерній, які легко прийняли на здоровому корінні нашого початку... І, на решті, отриманий кривавим потом куток батьків і дідів наших, повинні залишити нарівні з тими людьми, які звикли цього дня покинути, а завтра знайти..." [19].

1 травня в Катеринодар прибув І. Євдокимов і наступного дня до нього з'явилась депутація з козаків та козацьких старшин. Розмова набула різких обертів. Зіткнувшись із добре організованими та згуртованими діями чорноморців, які переконливо використовували всі можливості для легального опору, І. Євдокимов був вимушений повідомити петербурзьке вище керівництво про "повстання" в Чорноморії. Тим часом 302 чорноморських старшини в Катеринодарі обрали депутатів до Петербурга. Передати петицію на свій страх та ризик визвався палкий патріот рідної Чорноморії, закоханий у творчість Тараса Шевченка молодий осавул Григорій Магеровський. Петиція чорноморців примусила Д. Мільотіна вжити рішучих заходів. Згідно з його таємним наказом, граф Євдокимов зібрав інформацію про лідерів чорноморців і, запросивши їх до Ставрополя, наказав заарештувати. Були заарештовані вісім чорноморських старшин, (у т. ч. і Н. Кам'янський), які найактивніше проявили себе в організації опору.

Становище в Кубанській та Терській областях загострилося до межі. Почались заворушення в станицях Круглопелеській, Сіверській, Грушевській, Олександрівській, населених козаками-українцями Хоперського полку. "У той час хоперці були готові на все. Вони зайшли занадто далеко і не розраховували на мирне вирішення їх справи, вирішивши радше вмерти, ніж піддатись начальству на розорення всього полкового майна. Хоперці очікували неминучого кровопролиття... Старшини козаків... викликали до своїх двох ще двох священників з сусідніх станиць, щоб було кому під час битви напутствувати поранених до смерті і ховати вбитих своїх товаришів... Якби в цей тривожний час з боку регулярних військ, які підійшли до станиці, стався хоча б один бойовий постріл, неминуче б почалась різанина між козаками та солдатами" [20]. На допомогу хоперцям кожну мить готові були на перший поклик підійти решта козацьких лінійних частин. Минуло декілька напружених днів протистояння між козаками, які зачинились у станиці, та армійськими частинами. Лише після оголошення про скасування переселення до отримання царського наказу, козаки

№ 5 (119) вересень-жовтень 2012 р.

повернулись до звичного життя, але декілька лідерів хоперських козаків були заарештовані. Учасник тих подій, чорноморський полковник С. Шарап так оцінював ситуацію на Кубані в той час: "І я сміливо зараз можу сказати: пролунай в Чорноморії хоч один нещасний постріл, запалало б все від Тамані до Ставрополя, якщо не багато далі" [21].

Але до зброї справа так і не дійшла. За однією з версій граф І. Євдокимов надіслав до імператора реляцію про відкрите повстання в Чорноморії, але Олександр II, який на той час знаходився в Криму, довідався, що ніякого збройного бунту немає і вирішив особисто прибути на Кубань і розібратись із ситуацією на місці. Здається, що таке піднесене потракування причин прибуття імператора в Чорноморію, яке врешті-решт і розв'язало протистояння, влаштувало всі сторони конфлікту. Становище в Російській імперії тоді, дійсно, було вкрай нестабільне, можливість повстання козаків на Кубані ставала все більш загрозливою та реальною. Під час подорожі Олександра зі своїм почтом від Тамані до Катеринодара необхідно було переправитися поромом поблизу станиці Слов'янської через річку Понуру. Під час переправи трапився такий випадок: "Коли пором почав відходити від берега, то жінка-чорноморка, яка стояла там серед інших гучно сказала: "Ач! Тим воно в світі й правди нема, що цар з москалів!" [22]. Після прибуття Олександра II в Катеринодар 13 вересня 1861 р. ув'язнені чорноморські офіцери були звільнені за його наказом. Приводом для цього стало прохання, подане йому особисто дружинами заарештованих старшин Степана Шарапа та Івана Калері.

Рескрипт імператора про організацію та проведення переселення за Кубань був оприлюднений лише через рік й оголошений графом Євдокимовим 6 серпня 1862 р. у Катеринодарі. Згідно з рескриптом, переселенню за Кубань підлягали лише бажучі, за жеребкуванням або за присудом станичних громад. І хоча опір чорноморців дозволив зберегти козаків Кубані та Дону від поголовного виселення, однак більшість їх вимог так і не була виконана, у тому числі вимога відновити Чорноморське козацьке військо та окремий статус Чорноморії. Побоюючись нових заворушень серед чорноморських козаків, граф І. Євдокимов наказав розташувати поблизу столиці Чорноморії Ставропольський регулярний піхотний полк та ескадрон драгунів. Але депутати від станиць та чорноморські старшини похмуро вислухали імператорський рескрипт і роз'їхались по домівках.

У **висновках** ми можемо зазначити, що українська спільнота Кубані, як прості козаки, так і козацька старшина, у досліджуваній історичний період змогли зорганізувати досить ефективний спротив планам царського уряду й зірвати його плани переселення козацтва та його подальшої ліквідації. Дивує однотайна рішучість української громади у відстоюванні своїх прав. Власне, завдяки цій рішучості, яка цілком вірогідно могла привести до збройного повстання й забезпечити козакам перемогу, - переважна більшість чорноморців залишилася на території колишньої Чорноморії, удалось уникнути ліквідації української козацької спільноти, а українці-чорноморці як найзгуртованіша громада Кубані залишились провідною динамічною та розвинутою

групою серед загалу мешканців Кубані. Означення "чорноморець" залишилось на Кубані синонімом терміна "українець".

ЛІТЕРАТУРА:

1. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗ). - Т. 35 (1860). - СПб., 1861. - Ст. 35421.
2. Короленко П. П. Переселение казаков за Кубань в 1861 г.: с приложением документов и записки полковника Шарапа / П. П. Короленко // Кубанский сборник на 1911 год: Труды Кубан. обл. статист. комитета / [под ред. Л. Т. Соколова]. - Екатеринодар : Тип. Кубан. обл. правления, 1911. - Т. 16. - С. 413.
3. Малукало А. Кубанское казачье войско в 1860-1914 гг.: организация, система управления и функционирования, социально-экономический статус / А. Малукало. - Краснодар : Изд-во "Кубанькино", 2003. - С. 22.
4. Державний архів Краснодарського Краю (ДАКК), ф. 249, оп. 1, спр. 2302.
5. Филиппсон Г. И. Воспоминания (1837-1847) / Г. И. Филиппсон // Осада Кавказа. Воспоминания участников Кавказской войны XIX века. - СПб. : ООО "Издательство журнала "Звезда", 2000. - С. 104-105.
6. Лапин В. В. Армия России в Кавказской войне XVIII-XIX вв. / В. В. Лапин. - СПб. : Изд-во "Европейский дом", 2008. - С. 323.
7. Венюков М. И. К истории заселения Западного Кавказа (1861-1863) / М. И. Венюков // Русская старина. - № 6. - СПб., 1878.- С. 252-253.
8. Короленко П. П. Переселение казаков за Кубань в 1861 г.: с приложением документов и записки полковника Шарапа / П. П. Короленко // Кубанский сборник на 1911 год: Труды Кубан. обл. статист. комитета / [под ред. Л. Т. Соколова]. - Екатеринодар : Тип. Кубан. обл. правления, 1911. - Т. 16. - С. 322.
9. Кокунько П. И. Кухаренко Я. Г. и переселение черноморцев за Кубань / П. И. Кокунько // Вольное казачество - Вільне козацтво. - Прага, 1929. - № 40. - С. 15.
10. Короленко П. П. Переселение казаков за Кубань в 1861 г.: с приложением документов и записки полковника Шарапа / П. П. Короленко // Кубанский сборник на 1911 год: Труды Кубан. обл. статист. комитета / [под ред. Л. Т. Соколова]. - Екатеринодар : Тип. Кубан. обл. правления, 1911. - Т. 16. - С. 323.
11. Там само. - С. 322-323.
12. Там само. - С. 312-313.
13. Там само. - С. 316.
14. Там само. - С. 316.
15. Там само. - С. 440.
16. Там само. - С. 336.
17. Центральный державный архив вищих органов власти и управления (ЦДАВО) України, ф. 4465с, оп. 1, спр. 892, арк. 243.
18. Кокунько П. И. Кухаренко Я. Г. и переселение черноморцев за Кубань / П. И. Кокунько // Вольное казачество - Вільне козацтво. - Прага, 1929. - № 40. - С. 16.
19. Короленко П. П. Переселение казаков за Кубань в 1861 г.: с приложением документов и записки полковника Шарапа / П. П. Короленко // Кубанский сборник на 1911 год: Труды Кубан. обл. статист. комитета / [под ред. Л. Т. Соколова]. - Екатеринодар : Тип. Кубан. обл. правления, 1911. - Т. 16. - С. 494-495.
20. Там само. - С. 378.
21. Там само. - С. 424-425.
22. Там само. - С. 360.

D. Bilyy

**LIQUIDATION OF THE BLACK SEA COSSACK HOST AND RESISTANCE
OF THE COSSACKS THE PLANS OF MIGRATION ON ZAKUBANNYA (1860-1861)**

In the article reasons and circumstances of liquidation of the Black Sea Cossack Host are examined in 1860 year, resistance of black sea (Ukrainian) cossacks the plans of migration of them on new earths of Left-bank Kuban (Zakubannya). The moods of cossack petty officer and simple the cossacks, their presentation, open up about the national and regional identity, methods of organization of resistance and consequences of disturbances, in Chernomorii in 1861 year.

Key words: Chernomoriya, Kuban, the cossacks, migration, Cossack Host, resistance.

© Д. Білий

Надійшла до редакції 28.09.2012

УДК 94 (477)

**ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА
ЯК НАЦІОНАЛЬНА СУСПІЛЬНА ІНСТИТУЦІЯ ГАЛИЧИНИ
ТА ЇЇ МАЄТНОСТІ В 20-30-х РОКАХ ХХ ст.**

ОЛЕНА ГАЙДУКЕВИЧ,

*кандидат історичних наук, завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних наук
Івано-Франківського інституту менеджменту та економіки "Галицька академія"*

Стаття присвячена дослідженню греко-католицької церкви як української національної інституції: подається коротка історія церкви, показана її роль у суспільному житті Галичини. У статті характеризуються маєтності ГКЦ в 1920-1930 роках, наводяться їх обсяги, доводиться той факт, що церква у ХХ ст. мала реальну основу для ведення власної природоохоронної діяльності в краї.

Ключові слова: греко-католицька церква, національна ідея, українська організація, маєтності церкви, природоохоронна діяльність.

Постановка проблеми і стан її вивчення. Упродовж століть греко-католицька церква (ГКЦ), як народна, національна церква, була провідником духовних, моральних, наукових, культурних й освітніх цінностей світогляду українського народу, виразником його потреб і надій. Як система цінностей любові до Бога та ближнього свого, ГКЦ своєю діяльністю несла в народні маси національну ідею, ідею любові до рідного краю та рідної землі. Охорона природи, довкілля, природних земельних, лісових та водних ресурсів, їх раціональне використання було важливим аспектом діяльності церкви, направленим на посилення процесів національного відродження в Галичині.

Церква з давніх часів володіла в Галичині численними земельними угіддями - маєтностями, господарюючи на яких, одержувала відповідні прибутки й за рахунок цього могла проводити свою подальшу діяльність - духовну, наукову, культурно-просвітницьку, меценатську, природоохоронну тощо. У

радянські часи стверджувалося, що ГКЦ із метою власного збагачення вела ворожу антинародну діяльність та жорстоко експлуатувала природні ресурси землі. Сучасні історики з 1991 року, в умовах державного відродження України, почали проводити детальне й усебічне дослідження різних аспектів діяльності ГКЦ - суспільно-політичної, культурно-просвітницької, душпастирської, добродійної, пам'яткоохоронної, природоохоронної [3-5, 7, 9, 10-16]. Однак саме церковні маєтності, їх обсяги та використання залишилися поза увагою науковців. У зв'язку із цим постала необхідність виявити маєтності церкви, вивчити їх обсяги, використання природних ресурсів, ведення господарства, що допомогло б об'єктивно довести природоохоронну діяльність ГКЦ у Галичині.

Метою дослідження є розгляд ГКЦ як національної суспільної інституції та характеристика її маєтностей у 1920-1930 роках.

№ 5 (119) вересень-жовтень 2012 р.